

ЕКОНОМІЧНА СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ТА ФАКТОРИ РИЗИКУ

Постановка проблеми. У процесі господарської діяльності економічні відносини між людьми функціонують як визначена система, що включає об'єкти і суб'єкти цих відносин, різні форми зв'язків між ними.

Підприємство розглядається як елемент загальної економічної системи держави, яке, у свою чергу, теж є економічною системою. Теорія управління розглядає підприємство як систему, що саморозвивається, та яка може з визначеним ступенем гнучкості реагувати на зміни зовнішнього середовища.

Останнім часом дедалі більшої зацікавленості набувають підходи, які характеризують стан економіки окремого підприємства та зміни, які в ньому відбуваються. Питання правильної оцінки стану економічної стійкості підприємства за сучасних кризових умов господарювання є досить актуальними як для управлінського персоналу і власників, так і для інвесторів, партнерів, кредиторів, державних органів. Дане питання цікавить і його конкурентів, але вже в іншому аспекті - негативному, оскільки вони зацікавлені в ослабленні позицій конкурентів на ринку[11].

В сучасних умовах соціально-економічного розвитку України стан економічної стійкості підприємства є основою його конкурентоспроможності, а проблема забезпечення конкурентоспроможності підприємства на основі його економічної стійкості набуває особливої актуальності та значущості. Саме останній проблемі і присвячена дана стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам, пов'язаним із теоретико - методичним та практичним висвітленням концептуальних засад управління конкурентоспроможністю підприємств через систему показників економічної стійкості, приділено багато уваги в науковій літературі. Загальнотеоретичну основу вивчення сутності категорії економічна стійкість (стабільність), управління та методики моделювання відображено у працях таких відомих зарубіжних і вітчизняних учених, як Е. Брігхем, Дж. Кейнс, А. Лафер, К. Макконелл, Дж. Мілл, Д. Рикардо, А. Сміт, Д. Сакс, Ф. Фрідмен, П. Самуельсон, М. А. Болюх, С. Н. Анохін, О. В. Ареф'єва, Д. М. Городянська, В. В. Бурчевський, О. Я. Кислиця, М. Г. Лапуста, Е. В. Броїло, О. В. Кондрат'єва, О. Є. Гудзь, М. Я. Дем'яненко, П. Т. Саблук, Г. Г. Кирейцев, М. Г. Чумаченко та інших.

Доцільно відмітити, що на сьогодні практично відсутній науковий підхід до розуміння економічної стійкості як системної комплексної характеристики підприємства, оскільки більшість вчених розглядає лише фінансові аспекти економічної стійкості.

Ми дотримуємось точки зору, згідно якої економічна стійкість повинна розглядатися ширше, ніж просто фінансова складова, оскільки в цьому випадку не пояснюються причини і умови, які призвели до отриманих результатів, тобто не відображені ресурси, економічний потенціал підприємства, що є основою його економічної стійкості.

Формулювання завдання дослідження. Провести науково - теоретичне обґрунтування змісту економічної стійкості підприємства та визначити комплекс екзогенних і ендогенних факторів впливу на її загальний рівень.

Виклад основного матеріалу. Різні аспекти дослідження економічної стійкості знайшли своє відображення в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних авторів. Ареф'єва О. В. і Городянська Д. М. в своїх дослідженнях спробували відійти від традиційної точки зору на дану економічну категорію. На їх думку, «економічна стійкість підприємства є сукупністю взаємопов'язаних і взаємообумовлених структурних складових, об'єднаних

однією метою, яка передбачає створення, забезпечення та підтримку загального сталого функціонування підприємства» [1].

Чумаченко М. Г., Болюх М. А., Бурчевський В. В., Горбатюк М. І. поняття економічної стійкості підприємства визначають як рівноважний збалансований стан економічних ресурсів, що забезпечує стабільну прибутковість і нормальні умови для розширеного відтворення стійкого економічного росту в тривалій перспективі з урахуванням найважливіших зовнішніх і внутрішніх факторів [4].

Анохін С. Н. зазначає, що зміст економічної стійкості промислового підприємства - це стан рівноваги, при якому економічні і управлінські рішення мають здатність регулювати основні фактори стійкості стану підприємства: управління, виробництво, фінанси, персонал і стратегії в заданих межах ризику [2].

Економічна стійкість, як вважає Езерська С. Г., це здатність економічної підсистеми в певний момент зберігати свою цілісність і одночасно створювати посилення для прогресивного (ефективного) розвитку навіть в умовах негативних впливів факторів зовнішнього середовища [3].

Щоб зрозуміти поняття категорії «економічна стійкість підприємства», доцільно дослідити складові елементи цього терміну. Нами була здійснена спроба виявити, проаналізувати та узагальнити характеристики окремих показників:

1. Система (*гр. $\sigma\epsilon\sigma\tau\epsilon\mu\alpha$ – ціле, складене з частин*) – багатозначний термін. Найбільш поширене використання терміну в значенні сукупності частин, пов'язаних спільною функцією. Ця функція є відображенням системоформуючих відносин. Економічна система – сукупність економічних відносин та організаційних форм, в яких здійснюються економічні відносини [10]. Іншими словами, це запроваджений суспільством спосіб економічної організації для вирішення її ключових проблем («Що?», «Як?», «Для кого?» виробляти).

2. Система управління (підприємства), це сукупність об'єкта управління та засобів управління, дія якої направлена на підтримку або поліпшення ефективного функціонування об'єкта.

3. Економічна ефективність — це вид ефективності, що характеризує результативність діяльності економічних систем (підприємств, територій, національної економіки). Основною особливістю таких систем є вартісний характер засобів (видатків, витрат) досягнення цілей (результатів), а в деяких випадках і самих цілей (зокрема, одержання прибутку).

Ефективність визначається відношенням результату (ефекту) до витрат, що забезпечили його отримання. Ефект (*лат. $efektus$ – дія*) – дія будь якої причини, результат або наслідок будь якої дії [10].

Економічна ефективність - досягнення найбільших результатів за найменших затрат живої та уречевленої праці. Економічна ефективність є конкретною формою дії закону економії часу. За капіталістичного способу виробництва узагальнюючий показник економічної ефективності - норма прибутку. Для підприємств у розвинутих країнах Заходу основною метою стає максимізація не прибутку, а чистого доходу на одного зайнятого в сфері виробництва, що не виключає необхідності використання показника норми прибутку. Конкретнішими показниками економічної ефективності є продуктивність і фондомісткість праці, фондовіддача і фондомісткість продукції, матеріаловіддача і матеріаломісткість продукції, економічна ефективність капітальних вкладень, нової техніки, енергомісткість продукції та ін.

Основні напрями зростання економічної ефективності в Україні:

- суттєве зниження енергомосткості (витрати енергії на одиницю продукції приблизно в 2,5 - 3 рази перевищують аналогічні витрати у розвинутих державах світу, нафти - у 8 - 10 разів),

- матеріаломосткості (витрати матеріалів та ресурсів в Україні на одиницю продукції в 2 - 2,5 рази перевищують аналогічні показники у країнах Заходу),

- зростання фондівіддачі тощо.

Ефективність - досягнення найкращого результату (ефекту) при використанні визначеного обсягу трудових, матеріальних і фінансових ресурсів. Ефективність – це співвідношення витрат і результатів в економіці; відсутність втрат; використання ресурсів, яке забезпечує максимально можливий рівень задоволення потреб за даних факторів виробництва і технологій.

Вона може відобразитися у вигляді індексів, коефіцієнтів або відсотків.

4. Економічна рівновага, показує стан економічної системи, який характеризується наявністю збалансованості, зрівноваженості двох різноспрямованих факторів (наприклад – витрати і доходи, попит та пропозиція). За визначенням П. Самуельсона, рівновага - це такий стан економіки, при якому зберігається здатність її до саморегулювання, у випадку відхилення економічної системи від збалансованого стану в дію автоматично включаються сили, які намагаються відновити порушені структурні зв'язки.

5. Стійкість - здатність економічної системи, що потрапила у несприятливе відхилення за межі її допустимого значення, повернутися у стан рівноваги за рахунок власних та залучених ресурсів. Анохін С. Н. визначає стійкість «як самофінансування продуктивних, реальних (не фінансових) активів, який поєднується з гарантованою платоспроможністю і наявністю фінансового потенціалу»[2].

За рівнем покриття можна виділити наступні види економічної стійкості підприємства:

- абсолютна стійкість;
- стійкий стан;
- нестійкий стан;
- кризовий стан.

6. Ризик – це ймовірність зазнати втрат очікуваної економічної (фінансової) користі або прямих збитків через появу непевної (випадкової) події [10]. Ризик — можливість того, що все відбуватиметься не так, як очікується, можливість припуститися помилки [5].

7. Ресурси (*фр. resources*) – різнобічний термін, який використовується для позначення коштів, запасів та джерел надходження коштів чи прибутків. Сутність терміну поєднується із терміном «потенціал». Але це не рівність, а тотожність змісту, яка передбачає наявність і розходження. Основна різниця змісту цих понять полягає в тому, що потенціал визначає можливі запаси, кошти, які можуть бути залучені в майбутньому. Ресурси, з погляду економічного відтворення, відображають авансований капітал [10]. Оскільки стійка (стабільна) діяльність підприємства залежить від внутрішніх можливостей ефективно використовувати всі наявні в його розпорядженні ресурси, то варто з'ясувати, що ж розуміється під економічними ресурсами. Виробничі (економічні) ресурси (фактори виробництва) - сукупність ресурсів, що використовуються для виробництва товарів і послуг: земля, праця, капітал, підприємницькі здібності. Фактори виробництва ([англ. factors of production](#)) - [ресурси](#), необхідні для [виробництва товарів](#) або [послуг](#). Класичними факторами виробництва є [робоча сила](#) (всі розумові та фізичні здібності людей), [земля](#) (природні багатства), [капітал](#) (вже існуючі або вироблені засоби

виробництва, а також фінансовий капітал). Четвертим фактором вважається підприємливість, яка об'єднує попередні три фактори [9]

У вченнях класиків по-різному ставилися акценти на окремі фактори виробництва. Наприклад, в працях фізіократів та Франсуа Кене, як засновника цієї школи, земля (природа) була єдиним продуктивним фактором виробництва. Отже, землевласники були єдиним продуктивним класом суспільства. Адам Сміт вважав працю та її поділ основним продуктивним фактором виробництва, оскільки забезпечення товарами та послугами стало з часом краще, проте, якість землі та клімат особливо не змінилися. Такий підхід пояснює також економічний ріст. Теорію щодо оцінки вартості продукту на основі праці розвинули пізніше Давид Рікардо та Карл Маркс. Вони вважали капітал найбільш важливим фактором виробництва.

Підприємницькі здібності - особливий вид людського капіталу, який передбачає використання ініціативи, винахідливості та ризику в організації виробництва та являє собою діяльність по координації та комбінуванні всіх інших факторів виробництва з метою створення благ та послуг. І хоча носієм підприємницьких здібностей також виступає людина, їх не можна прирівняти до праці. Далеко не кожен з нас має дар підприємця. Тому підприємництво вважають особливим людським ресурсом, що об'єднує всі інші ресурси в єдиний процес виробництва товарів або послуг. Виробничі ресурси (чинники виробництва) - це все те, що необхідно для організації виробництва благ. Для того, щоб отримати певні блага необхідно організувати їх виробництво. У виробництві будуть задіяні виробничі ресурси [9].

Під економічними ресурсами, на нашу думку, слід розуміти всі природні, людські і капітальні ресурси, що використовуються для виробництва продукції (товарів, робіт, послуг)

Таким чином, з урахуванням розглянутих матеріалів, дано авторське визначення категорії «економічної стійкості підприємства». Отже, економічна стійкість підприємства – це системоформуючі відносини, які відображають збалансований стан економічних ресурсів, що забезпечують стабільне функціонування підприємства і нормальні умови для розширеного відтворення в тривалій перспективі з урахуванням факторів ризику.

Оскільки в сучасній науковій літературі не визначені екзогенні та ендогенні фактори ризику, які впливають на економічну стійкість підприємства, то варто їх виявити. За основу візьмемо фактори, що сприяють банкрутству підприємства. Цей вибір мотивується тим, що в основі банкрутства лежать переважно фінансові причини, що порушують рівноважний збалансований стан економічних ресурсів, тим самим підривають економічну стійкість підприємства.

Різні джерела надають різні класифікації факторів як екзогенних, так і ендогенних, що впливають на економічну стійкість підприємства, але окремо вони не дають загальної картини для повного розуміння їх впливу [4, 6, 7, 8].

Фактори, що впливають на економічну стійкість підприємства:

а) не залежні від діяльності підприємства (екзогенні фактори):

- загальноекономічні фактори: спад обсягу національного доходу; ріст інфляції; уповільнення платіжного обороту; нестабільність податкової системи; нестабільність регулюючого законодавства; зниження рівня реальних доходів населення; ріст безробіття;

- ринкові фактори: зниження місткості внутрішнього ринку; посилення монополізму на ринку; істотне зниження попиту; ріст пропозиції товарів-субститутів; зниження активності фондового ринку; нестабільність валютного ринку;

- інші фактори: політична нестабільність; негативні демографічні тенденції; стихійні лиха; погіршення криміногенної ситуації.

б) залежні від діяльності підприємства (ендогенні фактори):

- операційні фактори: неефективний маркетинг; неефективна структура поточних витрат (висока частка постійних витрат); низький рівень використання основних засобів; високий розмір страхових і сезонних запасів; недостатньо диверсифікований асортимент продукції; неефективний виробничий менеджмент;

- інвестиційні фактори: неефективний фондовий портфель; висока тривалість будівельно-монтажних робіт; істотні перевитрати інвестиційних ресурсів; недосягнення запланованих обсягів прибутку по реалізованим реальним проектам; неефективний інвестиційний менеджмент;

- фінансові фактори: неефективна фінансова стратегія; неефективна структура активів (низька їхня ліквідність); надмірна частка позикового капіталу; висока частка короткострокових джерел залучення позикового капіталу; ріст дебіторської заборгованості; висока вартість капіталу; перевищування припустимих рівнів фінансових ризиків; неефективний фінансовий менеджмент.

Під впливом екзогенних і ендогенних факторів фінансовий стан підприємства постійно змінюється, тому ні саме підприємство, ні учасників ринку не задовольняють дискретні звітні дані про фінансовий стан підприємства. Їм необхідно знати і якісну характеристику фінансового стану, тобто наскільки воно стійке в часі, як довго воно може ефективно функціонувати під впливом екзогенних і ендогенних факторів, і які попереджувальні заходи необхідно почати для збереження цього стабільного стану або для виходу з передкризового або кризового стану.

Висновки. На основі проведених досліджень можна зробити висновки, що економічна стійкість є однією з найважливіших характеристик сталого ефективного функціонування підприємства в умовах ринкової економіки. Якщо підприємство абсолютно стійке, то воно має перевагу перед іншими підприємствами того ж профілю в залученні інвестицій, в одержанні кредитів, у виборі постачальників і покупців, в підборі кваліфікованих кадрів, тощо. Нарешті, воно не вступає в конфлікт із державою і суспільством.

Чим вище економічна стійкість підприємства, тим вище його конкурентоспроможність, тим більше воно незалежно від несподіваної зміни ринкової кон'юнктури і, отже, тим менше фактор ризику виявиться на краю банкрутства.

Анотація

В статті проведено дослідження основних складових елементів категорії «економічна стійкість підприємства», дано його авторське визначення, визначено фактори впливу на рівень економічної стійкості підприємства.

Ключові слова: економічні ресурси, збалансований стан, відносини, економічна стійкість, фактори ризику.

Аннотация

В статье проведено исследование основных составляющих элементов категории «экономическая устойчивость предприятия», дано ее авторское определение, определены факторы влияния на уровень экономической устойчивости предприятия.

Ключевые слова: экономические ресурсы, сбалансированное состояние, отношения, экономическая устойчивость, факторы риска.

Summary

The research of the main makeup elements of the category «economic sustainability of the enterprise» is carried out, its author's definition is given, the influence factors on the level of the economic sustainability of the enterprise are determined.

Key-words: economic resources, balanced state, relations, economic sustainability, risk factors.

Список використаних джерел:

1. Ареф'єва О. В. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи з її забезпечення / О. В. Ареф'єва, Д. М. Городянська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8 (86). – С. 83-90.
2. Анохин С. Н. Методика моделирования экономической устойчивости промышленных предприятий в современных условиях / С. Н. Анохин. // Саратов: Сарат. гос. техн. ун-т, 2000. – 40 с.
3. Езерська С. Г. Экономическая устойчивость промышленного предприятия: методологические аспекты и методы оценки: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. экон. наук. / С. Г. Езерська. - Иваново, 2004. – 20 с.
4. Економічний аналіз: навч. посібник / М. А. Болюх, В. В. Бурчевський, М. І. Горбатюк [та ін.]; ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченка. Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2003. - 556 с.
5. Економічна енциклопедія / Відповідальний редактор С.В. Мочерний. - Київ: видавничий центр «Академія». — Т. 1, 2000.— 863 с.; Т. 2, 2001.— 847 с.; Т. 3, 2002. — 952 с.
6. Иванов В.Л. Управління економічною стійкістю промислових підприємств (на прикладі підприємств машинобудівного комплексу): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук. / В. Л. Иванов. - Луганськ, 2005. - 20 с.
7. Кислиця О. Я. Економічний аналіз: курс лекцій / О. Я. Кислиця, І. М. М'яких. - К.: вид-во Європейського університету, 2005. – 171 с.
8. Кондратьев О. В. Факторы обеспечения финансовой устойчивости предприятия / О. В. Кондратьев // Финансы Украины. – 1991. - № 9. - С. 73-76.
9. Станковская И. К. Экономическая теория для бизнес - школ: учебник / И. К. Станковская, И. А. Стрелец. 4 – е издание, переработанное и дополненное. - М.: Эксмо, 2009. – 480 с.
10. Фінансовий словник – довідник / М. Я. Дем'яненко, Ю. Я. Лузан, П. Т. Саблук, В. М. Скупий [та ін.]; ред. М. Я. Дем'яненка. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 555 с.
11. Цямрюк Ю. С. Зміст економічної стійкості підприємства та методи її аналізу [Електронний ресурс] / Ю. С. Цямрюк. – Режим доступу: <http://suiyai.edu.ua/projects/icmiuiep/download/conference-2009-section-2-1-tsyamryuk_yus-report.doc>.